

Дмитро Олександрович Кулагін

Кафедра електропостачання промислових підприємств
Національний університет «Запорізька політехніка»
Запоріжжя, Україна

ГЕНЕЗА СТАНОВЛЕННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОГО ПРАВА УКРАЇНИ ЯК ОКРЕМОЇ ГАЛУЗІ ПРАВА

Анотація. *Наразі енергетичне право являє собою складну систему норм, що охоплюють весь потік енергетичного циклу – від видобутку ресурсів до споживання енергії. Хоча значна частина цих відносин пов'язана з використанням природних багатств і традиційно розглядається в межах природоресурсного права, існують переконливі підстави для визнання енергетичного права самостійною галуззю. Особливо актуальним це питання стає у світлі майбутнього відновлення енергетичної інфраструктури України після війни. Цей процес матиме унікальні аспекти та проблеми, що вимагають окремого, системного та чіткого правового регулювання, яке не обмежується рамками природоресурсного права. Метою дослідження є аналіз генези виділення та становлення енергетичного права як окремої галузі права та обґрунтування важливості даного процесу. Для досягнення мети використано методи аналізу та синтезу, індукції та дедукції, порівняльний, історичний, системний, формально-логічний, формально-юридичний (догматичний), порівняльно-правовий методи та метод тлумачення правових норм. Таким чином, у роботі проведено аналіз важливого теоретичного питання правової науки – досліджено процес зародження, відокремлення та формування енергетичного права як самостійної галузі, а також обґрунтовано практичну значущість цього процесу для розвитку правової системи. У результаті отримала подальший розвиток теорія дослідження об'єктивних та суб'єктивних передумов формування, розвитку та функціонування енергетичного права як самостійної галузі національної правової системи України, яка на відміну від існуючих підходів містить комплексне обґрунтування такого процесу з точки зору історичних тенденцій розвитку природоресурсного права, відповідності теоретичним підходам до визначення самостійних галузей права, обґрунтована теоретичним аналізом ключових елементів і критеріїв визначення енергетичного права та важливості становлення енергетичного права як окремої галузі в контексті повоєнного відновлення енергетики України. Практичною цінністю дослідження є формування комплексу положень щодо стану сучасної структури та проблем енергетичного права, прогнозування майбутнього розвитку енергетичного права, вдосконалення законодавства та правозастосовної практики, розвитку науки енергетичного права, підвищення якості юридичної освіти.*

Ключові слова: *енергетичне право, природоресурсне право, галузь права, виокремлення енергетичного права, елементи визначення енергетичного права, критерії визначення енергетичного права.*

Dmytro O. Kulagin

Department of Power Supply of Industrial Enterprises
National University «Zaporizhzhya Polytechnic»
Zaporizhzhya, Ukraine

GENESIS OF THE FORMATION OF ENERGY LAW OF UKRAINE AS A SEPARATE BRANCH OF LAW

Abstract. *Currently, energy law is a complex system of rules covering the entire flow of the energy cycle – from resource extraction to energy consumption. Although a significant part of these relations is related to the use of natural resources and is traditionally considered within the framework of natural resource law, there are compelling reasons to recognise energy law as an independent branch. This issue becomes particularly relevant in light of the upcoming restoration of Ukraine's energy infrastructure after the war. This process will have unique aspects and problems that require separate, systematic and clear legal regulation that is not limited to the framework of natural resource law. The purpose of the study is to analyse the genesis of the separation and establishment of energy law as a separate branch of law and to substantiate the importance of this process. To achieve this goal, the author used the methods of analysis and synthesis, induction and deduction, comparative, historical, systemic, formal-logical, formal-legal (dogmatic), comparative legal methods and the method of interpretation of legal provisions. Thus, the work analyses an important theoretical issue of legal science – the process of origin, separation and formation of energy law as an independent branch, and also substantiates the practical significance of this process for the development of the legal system. As a result, the theory of studying the objective and subjective prerequisites for the formation, development and functioning of energy law as an independent branch of the national legal system of Ukraine has been further developed, and unlike existing approaches, it contains a comprehensive justification of such a process in terms of historical trends in the development of natural resource law, compliance with theoretical approaches to the definition of independent branches of law, and is substantiated by theoretical analysis of the key elements and criteria for defining energy law and The practical value of the study is the formation of a set of provisions regarding the current structure and problems of energy law, forecasting the future development of energy law, improving legislation and law enforcement practice, developing the science of energy law, and improving the quality of legal education.*

Keywords: *energy law, natural resource law, branch of law, distinction of energy law, elements of energy law definition, criteria for defining energy law.*

ВСТУП

На сьогодні енергетичне право розглядається як міжгалузевий комплекс правових норм, що регулюють суспільні відносини у сфері виробництва, передачі, розподілу, постачання та споживання енергії, а також використання енергетичних ресурсів. Значна частина цих відносин тісно пов'язана з використанням природних ресурсів (нафта, газ, вугілля, гідроенергія, відновлювальні джерела енергії), що й зумовлює його включення до природоресурсного права. Однак аргументи

на користь виокремлення енергетичного права в самостійну галузь є досить вагомими й розглядаються українськими правниками впродовж тривалого часу. Особливо гостро це питання повстає в період війни за суттєвого знищення енергетичного комплексу України. Зокрема, необхідно враховувати важливість становлення енергетичного права як окремої галузі саме в контексті повоєнного відновлення енергетики України. Цей процес матиме ряд специфічних особливостей та викликів, які потребують чіткого та системного правового регулювання, що виходить за межі традиційного природоресурсного права.

Гене́за виділення та становлення енергетичного права як окремої галузі права обґрунтовується низкою факторів та історичних процесів. Енергетика має унікальні характеристики, що відрізняють її від інших сфер економіки. Енергетичні ресурси, їх видобуток, транспортування, перетворення та споживання мають стратегічне значення для держави, економіки та суспільства [1; 2]. При цьому енергетична незалежність є ключовим елементом національної безпеки [3; 4]. Правове регулювання має забезпечувати стабільне та надійне енергопостачання. Енергетична діяльність має значний вплив на довкілля, а отже правове регулювання повинно враховувати екологічні аспекти, сприяти розвитку відновлюваних джерел енергії та енергоефективності [1; 5]. Враховуючи також складність та багатогранність правових відносин у сфері енергетики [6; 7], динамічний розвиток технологій та ринку, міжнародний досвід існування енергетичного права як окремої галузі та практику гармонізації українського законодавства з енергетичним правом Європейського Союзу *acquis communautaire* (ЄС) можна говорити про необхідність виділення енергетичного права в Україні як окремої галузі.

В українській юридичній науці галузь права визначається як сукупність правових норм, що регулюють однорідні суспільні відносини, об'єднані спільним предметом і методом правового регулювання [8–10]. Деякі вчені виділяють також комплексні галузі права, які поєднують норми з різних галузей для регулювання специфічних сфер суспільних відносин.

У зарубіжних правових системах, зокрема в англо-американській традиції, класифікація права часто базується на поділі на публічне та приватне право, а також на матеріальне та процесуальне право. Галузі права розглядаються як сукупності норм, що регулюють певні сфери суспільних відносин [11–13].

1. ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ

Становлення енергетичного права в Україні є відображенням складних історичних, економічних та політико-правових трансформацій, які супроводжували розвиток енергетичного сектору. В українській правничій науці поступово сформувалося уявлення про енергетичне право як інтегративну, комплексну галузь права, що потребує системного осмислення й законодавчого унормування. Розглянемо історичну концепцію становлення енергетичного права.

У другій половині XIX – на початку XX ст. на українських землях активно розвивалася промисловість, особливо гірничодобувна (вугілля, нафта), що спричинило появу перших правових норм технічного й господарського характеру. Однак системного правового регулювання енергетики ще не існувало. Згідно з історико-правовими дослідженнями, нормативні акти мали фрагментарний характер і переважно стосувалися гірничого, земельного та водного права [14].

У 1920-х роках реалізація плану ГОЕЛПРО означала старт масштабної електрифікації. Енергетика стала частиною централізованого управління економікою. Закони стосувалися націоналізації енергоресурсів, планування і безпеки виробництва. Енергетичне регулювання інтегрувалося в господарське право, без окремого статусу [15].

З проголошенням незалежності Україна зіткнулася з потребою створення власної нормативної бази. В 90-ті роки було прийнято:

- Закон України «Про енергетику» (1995) [16], як перший загальний акт;
- Закон України «Про електроенергетику» (1997) [17], що визначив правовий статус учасників ринку електроенергії.

Однак на цьому етапі ще не йшлося про енергетичне право як окрему галузь. Воно формувалося в межах господарського та адміністративного права [18].

На початку 2000-х років зростає обсяг законодавства у сфері електро-, тепло-, газопостачання, а також з'являється ідея визнання енергетичного права як окремої галузі. Провідні вчені [19–22] обґрунтовували міжгалузеву природу цієї правової сфери, яка охоплює публічно-правові та приватно-правові елементи. Також виникають перші спроби систематизації термінології, створення галузевих підручників та навчальних програм [23].

Після підписання Угоди про асоціацію з ЄС [24] Україна зобов'язалася адаптувати своє енергетичне законодавство до *acquis communautaire*. У результаті:

- прийнято Закон України «Про ринок електричної енергії» [25], який заклав основи конкурентного ринку;
- зміцнено незалежність Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики і комунальних послуг (НКРЕКП).

Уперше в законодавстві з'являються норми, які повністю відповідають європейському правовому підходу: принципи прозорості, конкуренції, недискримінаційного доступу [26; 27].

На думку сучасних дослідників [28–30], новітнє енергетичне право є інтегративною галуззю, що поєднує норми господарського, екологічного, адміністративного, міжнародного та навіть конституційного права. Його особливості:

- правовий режим енергоринку;
- регулювання відновлюваної енергетики;
- питання енергетичної безпеки;
- правові аспекти цифровізації енергосектору.

Дослідники [31–33] наполягають на необхідності кодифікації енергетичного законодавства в окремому кодексі або концепції енергетичного права.

2. МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Дослідження енергетичного права як окремої галузі права використовує широкий спектр методів та методик, характерних як для юридичної науки загалом [34–36], так і специфічних, зумовлених особливостями енергетичних відносин [36–38].

Аналіз та синтез використано для розчленування енергетично-правових норм, інститутів та відносин на складові елементи для їх детального вивчення (аналіз) та подальше об'єднання отриманих знань у цілісну картину (синтез). Зокрема, проведено аналіз окремих положень закону про ринок електричної енергії та їх синтез для розуміння загальної моделі ринку.

Індукція та дедукція використані для виведення загальних закономірностей на основі аналізу окремих випадків (індукція), зокрема, проведено аналіз судової практики щодо спорів у сфері відновлюваної енергетики для виявлення загальних тенденцій. Застосування загальних теоретичних положень до конкретних ситуацій (дедукція), зокрема, застосування принципу сталого розвитку до конкретного проекту будівництва енергетичного об'єкта.

Використано порівняльний метод: зіставлення енергетичного законодавства різних країн, різних історичних періодів або різних галузей права для виявлення спільних та відмінних рис, закономірностей розвитку та передового досвіду, зокрема, порівняння законодавства України та країн ЄС у сфері енергоефективності.

Історичний метод використано для дослідження еволюції енергетичного права, становлення його окремих інститутів та норм у часі для розуміння сучасного стану та перспектив розвитку. Зокрема, проведено дослідження історії розвитку законодавства про нафтогазову промисловість та енергетику в Україні.

Системний метод використано для розгляду енергетичного права як складної, взаємопов'язаної системи елементів (норм, інститутів, правовідносин), що функціонує у взаємодії з іншими системами (економічною, політичною, екологічною). Зокрема, проведено аналіз впливу енергетичної стратегії держави на розвиток енергетичного законодавства.

Формально-логічний метод використано для аналізу юридичних текстів, тлумачення правових норм із використанням правил логіки, визначення юридичних понять та конструкцій. Зокрема, проаналізовано тлумачення терміну «енергетична безпека» у різних нормативно-правових актах.

Формально-юридичний (догматичний) метод використано для аналізу чинного законодавства, юридичної практики, правових доктрин із метою виявлення змісту, структури та систематизації правових норм енергетичного права. Основна увага приділена внутрішній логіці енергетичного права, його формальним аспектам як окремої галузі.

Порівняльно-правовий метод використано для порівняння правових систем, окремих інститутів та норм різних країн для виявлення закономірностей, особливостей та можливостей запозичення позитивного досвіду виокремлення енергетичного права.

Метод тлумачення правових норм використано для з'ясування змісту та значення енергетично-правових норм шляхом використання різних способів тлумачення (граматичного, систематичного, історичного, телеологічного).

Метою дослідження є аналіз генези виділення та становлення енергетичного права як окремої галузі права й обґрунтування важливості даного процесу.

Предмет дослідження: закономірності та чинники генези виділення енергетичного права як самостійної галузі права, включаючи еволюцію нормативно-правового регулювання енергетичної сфери, вплив соціально-економічних та політичних процесів, а також формування його доктринальних засад.

Об'єкт дослідження: процес виділення та становлення енергетичного права як окремої галузі права в історичному та сучасному контекстах, включаючи становлення специфічних принципів і методів правового регулювання в енергетичній сфері; розвиток системи джерел енергетичного права; інституціоналізацію енергетичного права в освітній та науковій сферах; взаємодію енергетичного права з іншими галузями права.

3. РЕЗУЛЬТАТИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

3.1 Обґрунтування необхідності виокремлення енергетичного права як самостійної галузі права

Необхідність виділення енергетичного права як окремої галузі права зумовлена низкою об'єктивних факторів, що відображають специфіку енергетичної сфери та її зростаючу важливість для суспільства, економіки та національної безпеки. Розглянемо ці фактори детальніше.

Особливий об'єкт правового регулювання.

Енергія як специфічний товар і ресурс: енергія має унікальні характеристики, що відрізняють її від більшості інших товарів. Вона може вироблятися, передаватися, розподілятися та споживатися в різних формах (електрична, теплова, атомна, енергія викопних видів палива, відновлювана енергія). Ці процеси вимагають спеціалізованого правового регулювання, яке враховує технічні, економічні й екологічні особливості кожного виду енергії та етапу її життєвого циклу.

Стратегічна важливість енергетичного сектору: енергетика є фундаментом сучасної економіки та життєдіяльності суспільства. Безперебійне та надійне енергопостачання є критично важливим для функціонування промисловості, транспорту, комунального господарства, соціальної сфери та забезпечення національної безпеки. Правове регулювання має забезпечувати стабільність, безпеку та стійкість енергетичної системи.

Складність та багатогранність енергетичних відносин.

Комплексна інфраструктура: енергетична галузь включає складну та розгалужену інфраструктуру (електростанції, мережі передачі та розподілу, трубопроводи, сховища тощо), функціонування якої потребує чіткого правового регулювання питань власності, користування, експлуатації, безпеки та доступу.

Взаємодія різних суб'єктів: в енергетичній сфері взаємодіють численні суб'єкти: виробники, постачальники, передавальні та розподільчі компанії, трейдери, споживачі, державні регуляторні органи, органи місцевого самоврядування. Правове регулювання має визначати їхні права, обов'язки, відповідальність та механізми взаємодії.

Транскордонний характер: енергетичні ринки все частіше мають міжнародний характер, особливо в контексті інтеграції до європейських енергетичних систем. Правове регулювання має враховувати міжнародні договори, стандарти та практику.

Необхідність спеціалізованого регулювання.

Природні монополії й олігополії: у багатьох сегментах енергетичного ринку існують природні монополії (наприклад, передача та розподіл електроенергії) або олігополістичні структури. Це вимагає спеціального антимонопольного регулювання та контролю цін для захисту інтересів споживачів та забезпечення справедливої конкуренції.

Забезпечення енергетичної безпеки: держава відіграє ключову роль у забезпеченні енергетичної безпеки країни, що включає диверсифікацію джерел енергії, захист критичної інфраструктури, створення резервів та реагування на кризові ситуації. Правове регулювання має визначати повноваження державних органів у цій сфері.

Стимулювання енергоефективності та розвитку відновлюваної енергетики: у контексті сталого розвитку та боротьби зі зміною клімату зростає необхідність правового стимулювання енергоефективності та розвитку відновлюваних джерел енергії. Це вимагає спеціальних законодавчих механізмів, тарифів, пільг та стандартів.

Екологічні аспекти: енергетична діяльність має значний вплив на навколишнє середовище (викиди парникових газів, забруднення води та ґрунтів, утворення відходів). Енергетичне право повинно інтегрувати екологічні норми та стандарти, передбачати механізми екологічного контролю та відповідальності.

Захист прав споживачів: споживачі енергії потребують особливого правового захисту, враховуючи їхню залежність від енергопостачання та складність технічних аспектів. Правове регулювання має забезпечувати якість послуг, прозорість тарифів, право на отримання інформації та механізми вирішення спорів.

Розвиток наукової та навчальної дисципліни.

Виділення енергетичного права як окремої галузі сприяє розвитку наукових досліджень у цій сфері, формуванню спеціалізованої термінології, розробці теоретичних концепцій та методологій. Це також зумовлює необхідність підготовки кваліфікованих юристів-енергетиків, здатних розуміти специфіку правового регулювання енергетичної галузі.

Має велике значення визначення енергетичного права як окремої галузі для юридичної науки та практики. Зокрема, для юридичної науки визнання енергетичного права як окремої галузі сприяє більш глибокому та системному дослі-

дженню правових проблем енергетичної сфери, формуванню спеціалізованих наукових знань та розробці теоретичних концепцій. Зокрема, для юридичної практики значення має чітке розуміння енергетичного права як самостійної галузі, що полегшує правозастосовну діяльність, сприяє більш ефективному вирішенню спорів у енергетичній сфері, забезпечує належне правове регулювання діяльності суб'єктів енергетичного ринку та захист прав споживачів енергії.

3.2 Теоретичні підходи до визначення енергетичного права

Предметний підхід – виходить із класичної теорії галузей права, яка визначає галузь за предметом правового регулювання, тобто за колом однорідних суспільних відносин. Відповідно до нього енергетичне право охоплює правові норми, що регулюють відносини у сфері:

- виробництва, передачі, розподілу, зберігання та споживання енергії (електричної, теплової, газової, з відновлюваних джерел енергії (ВДЕ) тощо);
- забезпечення енергетичної безпеки;
- регулювання діяльності енергетичних підприємств і споживачів.

На думку Н. І. Діденка [14], предмет енергетичного права – це суспільні відносини, що виникають у процесі виробництва, транспортування, постачання та споживання енергоресурсів і пов'язані з їх правовим забезпеченням. Харитонов Є. О. і Харитонова О. І. [20] акцентують на тому, що в основі предмету енергетичного права лежить інфраструктурний характер енергетичних відносин, які відрізняються від класичних господарських.

Методний підхід пропонує визначати галузь права за методами правового регулювання – імперативними (публічне право) або диспозитивними (приватне право). У випадку енергетичного права маємо поєднання методів:

- публічно-правового (ліцензування, тарифоутворення, державний нагляд);
- приватноправового (договір постачання енергії, відносини між споживачами і постачальниками);
- екологічного (методи обмежень і стимулів щодо ВДЕ).

За словами О. О. Рябченка [19], метод правового регулювання енергетичних відносин є змішаним, що свідчить про міжгалузевий характер правової природи цієї сфери.

Діденко Н. І. [14] вказує на існування особливих, специфічних методів регулювання в енергетиці, таких як: державна участь у ціноутворенні, визначення стратегічного резерву енергоресурсів, правовий режим енергетичної безпеки.

Функціональний підхід орієнтований на роль і функції права в забезпеченні цілей державної енергетичної політики. Йдеться про здатність енергетичного права:

- забезпечити стабільне функціонування енергетичного ринку;
- гарантувати доступність і безперервність постачання енергії;
- реалізовувати державну політику в сфері енергетичної безпеки, сталого розвитку, декарбонізації тощо.

Згідно з В. М. Єрмоленком [27] функціональний підхід дозволяє краще зрозуміти соціальну цінність енергетичного права: воно є правовим інструментом реалізації державної енергетичної стратегії, а не лише регулювання відносин.

Пилипенко О. Є. [26] додає, що функціональний підхід пояснює необхідність особливих форм контролю, державного втручання та довгострокового планування в енергетиці.

Комплексний підхід розглядає енергетичне право як інтегративну правову освіту, яка охоплює норми:

- господарського права (регулювання суб'єктів енергетики);
- адміністративного права (регуляторна діяльність держави);
- екологічного права (захист довкілля при виробництві енергії);
- міжнародного права (імплементация норм ЄС, *Energy Community*).

Енергетичне право тут – це не класична галузь, а комплексна міжгалузева система норм, що виконує стратегічно важливу функцію.

Діденко Н. І. [14] визначає енергетичне право як комплексну правову галузь, яка об'єднує норми кількох правових систем і спрямована на всебічне правове забезпечення функціонування енергетичного сектора.

Схожої думки дотримується В. С. Білецький [28], який зазначає, що енергетика не вписується в класичну модель галузевої класифікації через свою стратегічну, безпекову та соціальну значимість.

Отже кожен із підходів до визначення енергетичного права розкриває різні його аспекти, що продемонстровано в Таблиці 1.

Таблиця 1

Підходи, ідеї та особливості визначення енергетичного права

Підхід	Основна ідея	Ключова особливість
Предметний	Суспільні відносини у сфері енергетики	Виділяє енергетику як об'єкт регулювання
Методний	Змішані методи правового регулювання	Вказує на публічно-приватну природу
Функціональний	Функції енергетичного права в суспільстві	Орієнтація на цілі енергетичної політики
Комплексний	Інтеграція норм із різних галузей	Відображає міждисциплінарний характер

Більш раціональним є комплексний підхід, як найбільш відповідний сучасним реаліям, оскільки енергетичне право інтегрує як національні, так і міжнародні правові інструменти та виконує системоутворюючу функцію в правовому полі енергетики.

3.3 Теоретичний аналіз ключових елементів і критеріїв визначення енергетичного права

Предмет правового регулювання енергетичного права.

Енергетичне право охоплює суспільні відносини, що виникають у процесі:

- виробництва, транспортування, постачання та споживання енергії;
- функціонування енергетичних ринків;
- забезпечення енергетичної безпеки;
- реалізації державної енергетичної політики.

Предмет енергетичного права включає відносини, пов'язані з використанням, охороною, розподілом та відновленням енергетичних ресурсів [39; 40], а особливістю предмета є інтегративність та високий рівень публічного інтересу [41; 42].

Метод правового регулювання.

У сфері енергетики діє поєднання методів:

- імперативного (ліцензування, встановлення тарифів, нагляд);
- диспозитивного (договірні відносини між учасниками ринку);
- адміністративно-дозвільного, економічного стимулювання, екологічного

обмеження.

Енергетиці властивий комбінований характер методу регулювання, що поєднує адміністративні, господарські, екологічні механізми впливу [43], який часто вважають функціональним методом, оскільки він слугує інструментом реалізації стратегічної політики держави [44].

Принципи енергетичного права.

Принципи відображають фундаментальні правові засади, які пронизують всю систему енергетичного права. Серед ключових:

- принцип енергетичної безпеки;
- стабільності та передбачуваності регулювання;
- прозорості функціонування енергетичних ринків;
- конкурентності;
- пріоритету відновлюваних джерел енергії;
- балансу приватних і публічних інтересів.

Варто підкреслити принциповий характер правового забезпечення енергетичної безпеки як цілісної категорії та те, що принципи в енергетиці мають надгалузевий характер і водночас виконують об'єднуючу функцію.

Функції енергетичного права.

Функції відображають соціальну роль і практичне призначення енергетичного права:

- регуляторна функція (упорядкування діяльності енергосуб'єктів);
- захисна функція (захист прав споживачів та держави);
- інтеграційна (поєднання норм різних галузей для досягнення єдиної мети);
- інноваційно-стимулююча (сприяння модернізації енергетики).

Енергетичне право є не лише регулятором, а й інструментом реалізації державної політики. При цьому виділяється функція «національної стійкості», тобто здатності енергетичного права підтримувати державу в умовах зовнішнього тиску.

Юридична практика.

Практика регулювання в енергетиці базується на:

- рішеннях НКРЕКП (щодо ліцензій, тарифів, порушень);
- судовій практиці (господарські спори, захист прав споживачів);
- імплементації рішень Європейського енергетичного співтовариства.

Практика НКРЕКП створює нові правові стандарти, які потім імплементуються в нормативне поле. Варто підкреслити прецедентну роль судової практики у визначенні меж відповідальності енергетичних компаній.

Доктрина енергетичного права.

Доктрина відображає науково-теоретичне обґрунтування енергетичного права як галузі або комплексного утворення. Основні положення:

- енергетичне право є самостійною комплексною галуззю права;
- його розвиток потребує синергії з міжнародним, господарським, екологічним і адміністративним правом;
- воно повинно враховувати енергетичну політику ЄС (Третій енергопакет, Зелений курс).

Енергетичне право має власну предметну сферу, методи та правову природу. Наявність єдиної доктрини енергетичного права є запорукою ефективного правового механізму забезпечення енергетичної безпеки.

3.4 Проблемні аспекти та дискусійні питання щодо енергетичного права в Україні

Одним із актуальних питань є необхідність кодифікації енергетичного законодавства, оскільки на сьогодні воно є досить розрізненим і складається з великої кількості законів та підзаконних актів.

Тривають дискусії щодо чіткого розмежування енергетичного права з суміжними галузями, такими як господарське, екологічне, адміністративне право.

Розвиток відновлюваних джерел енергії, водню як енергоносія, зберігання енергії вимагає розробки нових правових механізмів та підходів.

У рамках євроінтеграції України важливим є питання адаптації національного енергетичного законодавства до норм та стандартів Європейського Союзу.

3.5 Важливість становлення енергетичного права як окремої галузі в контексті повоєнного відновлення енергетики України

Відновлення енергетичної інфраструктури потребуватиме значних фінансових вливань, як внутрішніх, так і міжнародних. Чітке, прозоре та передбачуване енергетичне законодавство, яке відповідає міжнародним стандартам, стане ключовим фактором для залучення іноземних інвесторів та налагодження ефективної між-

народної співпраці. Окрема галузь права зможе більш комплексно врегулювати питання гарантій інвестицій, механізмів державно-приватного партнерства, а також адаптувати законодавство до вимог міжнародних фінансових інституцій.

Повоєнне відновлення має відбуватися з урахуванням необхідності модернізації енергетичної системи, її декарбонізації та підвищення енергоефективності. Окрема галузь енергетичного права зможе сформувати гнучку та стимулюючу регуляторну базу для розвитку нових технологій, відновлюваних джерел енергії, систем акумулювання енергії та інтелектуальних мереж (*smart-grids*). Це сприятиме залученню інновацій та довгостроковій стійкості енергетичного сектору.

Війна оголила вразливість енергетичної інфраструктури. Повоєнне відновлення має бути спрямоване на створення більш децентралізованої, стійкої та захищеної енергетичної системи. Енергетичне право як окрема галузь зможе розробити спеціальні норми щодо захисту критичної інфраструктури, диверсифікації джерел енергії, розвитку місцевої генерації та підвищення стійкості до зовнішніх впливів.

Унаслідок бойових дій значна кількість енергетичних об'єктів була пошкоджена або зруйнована. Виникне необхідність чіткого врегулювання питань власності на відновлені або новостворені об'єкти, а також механізмів компенсації збитків. Окрема галузь права зможе комплексно врегулювати ці питання з урахуванням специфіки енергетичного сектору.

Відновлення енергетичної інфраструктури має відбуватися з дотриманням високих екологічних стандартів та з урахуванням європейського «зеленого курсу». Енергетичне право як окрема галузь зможе інтегрувати екологічні вимоги в усі аспекти енергетичної діяльності, сприяючи сталому розвитку та зменшенню негативного впливу на довкілля.

В умовах відновлення енергетичної системи особливої уваги потребуватиме захист прав споживачів, забезпечення їх надійним та якісним енергопостачанням, а також справедливе ціноутворення. Окрема галузь права зможе розробити спеціальні механізми для захисту прав споживачів на енергетичному ринку.

Наразі енергетичне законодавство розпорошене по різних нормативно-правових актах. Становлення енергетичного права як окремої галузі дозволить створити цілісну й узгоджену систему правового регулювання, що сприятиме ефективному управлінню та розвитку енергетичного сектору в період відновлення та в довгостроковій перспективі.

ВИСНОВКИ

Необхідність виділення енергетичного права як окремої галузі права зумовлена унікальністю об'єкта регулювання, його стратегічною важливістю, потребою забезпечення сталого розвитку, складністю правових відносин, динамічним розвитком технологій та ринку, а також міжнародним досвідом. Поглиблене дослідження цих аспектів дозволить сформувати міцну теоретичну базу для становлення енергетичного права в Україні.

Сукупність зазначених факторів свідчить про об'єктивну необхідність виділення енергетичного права як самостійної галузі права. Це дозволяє більш ефективно та комплексно регулювати складні та стратегічно важливі суспільні відносини, що виникають у процесі виробництва, передачі, розподілу та споживання енергії, забезпечуючи стабільність, безпеку, сталий розвиток та захист інтересів усіх учасників енергетичного ринку. Інтеграція України до європейського енергетичного простору також підкреслює важливість гармонізації національного енергетичного законодавства з європейським, що вимагає глибокого розуміння специфіки цієї галузі права.

Історія становлення енергетичного права в Україні показує трансформацію від фрагментарного правового регулювання енергетики в межах господарського, адміністративного та екологічного права – до формування самостійної інтегративної галузі права, що охоплює широкий спектр суспільних відносин: від публічно-правових (регулювання, ліцензування, нагляд) до приватно-правових (договори постачання, інвестування).

Становлення енергетичного права в Україні є поступовим процесом, який відображає глибоку трансформацію правової системи від директивного планування до ринкових засад та європейських стандартів. Із огляду на сучасні виклики – децентралізацію, «зелену» трансформацію, воєнні загрози – енергетичне право дедалі більше позиціонується як самостійна галузь, що потребує подальшої теоретичної розробки й правової систематизації.

Таким чином, аналіз енергетичного права за визначеними пунктами підтверджує його ознаки як окремої галузі права в українській правовій науці, що має свій предмет, методи, принципи, функції й активно розвивається у відповідь на потреби суспільства та виклики часу.

Подальше становлення та дослідження енергетичного права як самостійної галузі має вестись із урахуванням аргументів на користь збереження енергетичного права в межах природоресурсного права, наголошуючи на нерозривному зв'язку між енергетичними ресурсами та їх використанням. Ураховуючи вищезазначене, дискусія щодо самостійності енергетичного права є цілком обґрунтованою та відображає еволюцію правової системи у відповідь на зміни в економіці та суспільстві. Можливо, майбутнє покаже остаточне оформлення енергетичного права як окремої, комплексної галузі права.

Становлення енергетичного права як самостійної галузі є не просто теоретичним питанням, а нагальною практичною потребою для успішного та сталого повоєнного відновлення енергетичного сектору України. Це дозволить створити чітке, прозоре, інвестиційно привабливе та стійке правове поле, необхідне для відбудови сучасної й ефективної енергетичної системи.

Отже, у роботі висвітлено аналіз актуального теоретичного питання галузі права – дослідження генези виділення та становлення енергетичного права як окремої галузі права й обґрунтовано доведено важливість даного процесу.

У результаті отримала подальший розвиток теорія дослідження об'єктивних і суб'єктивних передумов формування, розвитку та функціонування енерге-

тичного права як самостійної галузі національної правової системи України, яка на відміну від існуючих підходів містить комплексне обґрунтування такого процесу з точки зору історичних тенденцій розвитку природоресурсного права, відповідності теоретичним підходам до визначення самостійних галузей права, обґрунтована теоретичним аналізом ключових елементів і критеріїв визначення енергетичного права та важливістю становлення енергетичного права як окремої галузі в контексті повоєнного відновлення енергетики України.

Практичною цінністю дослідження є формування комплексу положень щодо стану сучасної структури та проблем енергетичного права, прогнозування майбутнього розвитку енергетичного права, удосконалення законодавства та правозастосовної практики, розвитку науки енергетичного права, підвищення якості юридичної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- [1] Андрейцев В. І. Екологічне право України : курс лекц. Київ : Вентурі, 2000. 384 с.
- [2] Щевцов А. Основні питання політики розвитку електроенергетичної галузі України : аналіт. доповідь. Дніпропетровськ, 2011. 89 с.
- [3] Ліпкан В. А. Національна безпека України – нормативно-правові аспекти забезпечення. Київ. 2006. 180 с.
- [4] Національний інститут стратегічних досліджень. Аналітичні доповіді та дослідження з питань енергетики. Київ : НІСД.
- [5] International Energy Agency. World Energy Outlook 2023. Paris : IEA, 2023. 524 p. <https://doi.org/10.1787/827374a6-en>
- [6] Господарський кодекс України від 16.01.2003 №436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №18. Ст. 144.
- [7] Цивільний кодекс України від 16.01.2003 №435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №40–44. Ст. 356.
- [8] Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник. Харків : Консум, 2001. 656 с.
- [9] Зайчук О. В., Оніщенко Н. М. Теорія держави і права (академічний курс) : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2016. 544 с.
- [10] Рабінович П. М., Кравчук М. В. Теорія держави і права : навч. посіб. Львів : Край, 2009. 336 с.
- [11] Glenn H. P. *Legal Traditions of the World: Sustainable Diversity in Law*. Oxford : Oxford University Press, 2010. 304 p.
- [12] Cotterrell R. *The Politics of Jurisprudence*. London : Routledge, 2008. 208 p.
- [13] Schauer F. *Thinking Like a Lawyer: a New Introduction to Legal Reasoning*. Cambridge, MA : Harvard University Press, 2009. 212 p.
- [14] Франчук І. А. Державна політика розвитку енергетики в Україні: стан, тенденції, перспективи : монографія. Донецьк : ТОВ «ЮгоВосток, Лтд», 2008. 356 с.
- [15] Базеев С. Т., Варламов Г. Б., Вольчин І. А. Енергетика: історія, сучасність і майбутнє. Київ, 2013. 328 с.
- [16] Про енергетику : Закон України від 28.06.1995 № 575/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. №47. Ст. 347.
- [17] Про електроенергетику : Закон України від 16.10.1997 № 575/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. №48. Ст. 295.

- [18] Єрмоленко О. А. Основні інструменти державного регулювання в енергетичній галузі України. *Науковий вісник Чернігівського державного інституту економіки і управління. Серія 1: Економіка*. 2013. Вип. 3. С. 9–15.
- [19] Рябченко О. П. Межі та джерела адміністративно-правового регулювання господарських відносин. *Право та управління*. 2010. № 1. С. 158–164.
- [20] Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Цивільні правовідносини : монографія. Одеса : Фенікс, 2011. 456 с.
- [21] Храпко О. А. Особливості функціонування підприємств енергетичної сфери в контексті цілей сталого розвитку. *Journal of strategic economic research*. 2023. № 4. С. 73–82. <https://doi.org/10.30857/2786-5398.2023.4.9>.
- [22] Грачук В. С. Правове регулювання енергетичних правовідносин в Україні в контексті сталого розвитку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Вип. 86. С. 107–113. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.3.16>.
- [23] Правове регулювання сфери енергетики, включаючи ядерну, в Європейському Союзі та в Україні / [кол. авт.] ; кер. підгот. О. Зеркаль ; наук. ред. В. Г. Дідик. Київ : Ніка-Прінт, 2006. 640 с.
- [24] Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами. *Офіційний вісник України*. 2014. № 75. Ст. 2172.
- [25] Про ринок електричної енергії : Закон України від 13.04.2017 № 2019-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 27–28. Ст. 312.
- [26] Биркович Т. І. Особливості формування енергетичних кластерів: зарубіжний та вітчизняний досвід. *Економіка та держава*. 2012. № 10. С. 96–98.
- [27] Земляний М. Г. До оцінки рівня енергетичної безпеки. Концептуальні підходи. *Стратегічна панорама*. 2009. № 2. С. 56–64.
- [28] Дубінін Ю. С., Гуменюк А. С. Окремі правові проблеми та виклики галузі альтернативної енергетики в умовах війни. *Development trends in legal science and education of Ukraine in the context of European integration : proceedings of the International scientific conference (Częstochowa, the Republic of Poland, November 01–02, 2023)*. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2023. P. 107–111.
- [29] Тімашов В. О., Губій С. В. Правове регулювання відновлювальної енергетики в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 7. С. 445–315. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.04.73>.
- [30] Коданьов В. І. Перспективи організаційно-правового забезпечення енергетичної безпеки України в умовах сучасних геополітичних процесів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Вип. 83. С. 309–128. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.83.1.46>.
- [31] Кориневич А. О. Про галузеві принципи міжнародного енергетичного права. *Актуальні проблеми політики*. 2012. Вип. 45. С. 121–130.
- [32] Муза О. Організаційно-правові засади забезпечення енергетичної безпеки України в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2024. № 1. С. 60–66. <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2023-1-60-66>.
- [33] Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Рекодифікації цивільного законодавства в контексті інтеграції України у правовий простір ЄС. *Часопис цивілістики*. 2019. Вип. 34. С. 6–10.

- [34] Шевченко О. О. *Методологія правознавства : монографія*. Харків : Право, 2013. 336 с.
- [35] Копиленко О. Л. *Теоретичні проблеми систематизації законодавства України*. Київ : Наук. думка, 1996. 240 с.
- [36] Рабінович П. М. *Основи загальної теорії права та держави : навч. посібн.* Львів : Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2007. 224 с.
- [37] Кучерявенко М. П., Погрібний О. О. *Методологія правознавства : курс лекц.* Харків : Право, 2011. 304 с.
- [38] Людина. *Економіка. Держава* / В. П. Андрущенко, Л. В. Губерський, Я. А. Жаліло та ін. Київ : Либідь, 2008. 552 с.
- [39] Корецький Л. А. *Вибрані праці з міжнародного права*. Київ : Наук. думка, 2003. 496 с.
- [40] Сердюченко О. В. *Адміністративно-правові засади забезпечення енергетичної безпеки України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07*. Київ, 2009. 20 с.
- [41] Кузь В. А. *Інституційний та нормативно-правовий складники державного управління у сфері енергетичної безпеки. Університетські наукові записки*. 2022. № 5–6 (89-90). С. 90–101.
- [42] Мусієнко Т. *До питання співвідношення енергетичного права та енергетичного законодавства України. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2011. № 1(9). С. 160–165.
- [43] Бобров Є. А. *Енергетична безпека держави : монографія*. Київ : Університет економіки та права «КРОК», 2013. 308 с.
- [44] Полохович Д. О., Штода Д. О. *Форми адміністративно-правового регулювання відносин у сфері використання альтернативних джерел енергії: поняття та види. Науковий вісник публічного та приватного права*. 2021. № 3. С. 120–127.

REFERENCES

- [1] Andriitsev, V. I. (2000). *Environmental Law of Ukraine: Lecture Course*. Kyiv: Venturi.
- [2] Shchevtsov, A. (2011). *Key issues of policy for the development of the electric power industry of Ukraine*. Dnipropetrovsk.
- [3] Lipkan, V. A. (2006). *National security of Ukraine – normative-legal aspects of provision*. Kyiv.
- [4] National Institute for Strategic Studies. *Analytical reports and studies on energy issues*. Kyiv: NISD.
- [5] International Energy Agency. (2023). *World Energy Outlook*. Paris: IEA. <https://doi.org/10.1787/827374a6-en>
- [6] Commercial Code of Ukraine. (2003). *Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 18, Article 144.
- [7] Civil Code of Ukraine. (2003). *Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 40–44, Article 356.
- [8] Skakun, O. F. (2001). *Theory of State and Law*. Kharkiv: Konsum.
- [9] Zaichuk, O. V., & Onishchenko, N. M. (2016). *Theory of State and Law (Academic Course)*. Kyiv: Yurinkom Inter.
- [10] Rabinovych, P. M., & Kravchuk, M. V. (2009). *Theory of State and Law*. Lviv: Krai.
- [11] Glenn, H. P. (2010). *Legal Traditions of the World: Sustainable Diversity in Law*. Oxford: Oxford University Press.
- [12] Cotterrell, R. (2008). *The Politics of Jurisprudence*. London: Routledge.

- [13] Schauer, F. (2009). *Thinking Like a Lawyer: a New Introduction to Legal Reasoning*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- [14] Franchuk, I. A. (2008). *State policy of energy development in Ukraine: State, trends, prospects*. Donetsk: YugoVostok, Ltd.
- [15] Baziciev, Ye.T., Varlamov, H B., & Volchyn, I. A. (2013). *Energy: History, modernity, and future*. Kyiv.
- [16] On Energy: Law of Ukraine (1995, June). *Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 47, 347.
- [17] On Electric Power Industry: Law of Ukraine (1997, October). *Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 48, 295.
- [18] Yermolenko, O. A. (2013). Main instruments of state regulation in the energy sector of Ukraine. *Scientific Bulletin of Chernihiv State Institute of Economics and Management. Series I: Economics*, 3, 9–15.
- [19] Riabchenko, O. P. (2010). Limits and sources of administrative and legal regulation of economic relations. *Law and Management*, 1, 158–164.
- [20] Kharytonov, Ye.O., & Kharytonova, O. I. (2011). *Civil legal relations*. Odesa: Fenix.
- [21] Khrapko, O. A. (2023). Features of the functioning of energy enterprises in the context of sustainable development goals. *Journal of Strategic Economic Research*, 4, 73–82. <https://doi.org/10.30857/2786-5398.2023.4.9>
- [22] Hrachuk, V. S. (2024). Legal regulation of energy legal relations in Ukraine in the context of sustainable development. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law*, 86, 107–113. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.3.16>
- [23] *Legal regulation of the energy sector, including nuclear, in the European Union and Ukraine* (2006). Compiled by O. Zerkal; In: V. H. Didyk (Ed.). Kyiv: Nika-Print.
- [24] Association Agreement between Ukraine and the European Union, the European Atomic Energy Community and their member states. (2014). *Official Bulletin of Ukraine*, 75, 2172.
- [25] On the Electricity Market: Law of Ukraine (2017, April). *Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 27–28, 312.
- [26] Byrkovych, T. I. (2012). Peculiarities of forming energy clusters: Foreign and domestic experience. *Ekonomika ta Derzhava*, 10, 96–98.
- [27] Zemliany, M. H. (2009). Towards an assessment of the level of energy security. Conceptual approaches. *Strategic Panorama*, 2, 56–64.
- [28] Dubinin, Y. S., & Humeniuk, A. S. (2023). Separate legal problems and challenges of the alternative energy industry in wartime conditions. In *Development trends in legal science and education of Ukraine in the context of European integration: Proceedings of the International scientific conference* (pp. 107–111). Riga, Latvia: Baltija Publishing.
- [29] Timashov, V. O., & Hubiy, S. V. (2024). Legal regulation of renewable energy in martial law. *Analytical-Comparative Jurisprudence*, 7, 445–450. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.04.73>
- [30] Kodaniov, V. I. (2024). Prospects of organizational and legal support of Ukraine's energy security under modern geopolitical processes. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law*, 83, 309–315. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.83.1.46>
- [31] Korynevych, A. O. (2012). On sectoral principles of international energy law. *Current Issues of Politics*, 45, 121–130.
- [32] Muza, O. (2024). Organizational and legal principles of ensuring Ukraine's energy security under martial law. *Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, 1, 60–66. <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2023-1-60-66>

- [33] Kharytonov, Ye. O., & Kharytonova, O. I. (2019). Recodification of civil legislation in the context of Ukraine's integration into the EU legal space. *Chasopys Tsyvilystyky*, 34, 6–10.
- [34] Shevchenko, O. O. (2013). *Methodology of jurisprudence*. Kharkiv: Pravo.
- [35] Копыченко, О. Л. (1996). *Theoretical problems of systematization of legislation of Ukraine*. Kyiv: Naukova Dumka.
- [36] Rabinovych, P. M. (2007). *Fundamentals of the general theory of law and state*. Lviv: Lviv Polytechnic National University Publishing House.
- [37] Kucheriavenko, M. P., & Pohribnyi, O. O. (2011). *Methodology of jurisprudence*. Kharkiv: Pravo.
- [38] Andrushchenko, V. P., Huberskyi, L. V., Zhalilo, Ya. A., & al. (2008). *Human. Economy. State*. Kyiv: Lybid.
- [39] Koretskyi, L. A. (2003). *Selected works on international law*. Kyiv: Naukova Dumka.
- [40] Serdiuchenko, O. V. (2009). *Administrative and legal principles of ensuring energy security of Ukraine* (Candidate thesis, Kyiv).
- [41] Kuz, V. A. (2022). Institutional and normative-legal components of state administration in the sphere of energy security. *University Scientific Notes*, 5–6(89-90), 90–101.
- [42] Muziyenko, T. (2011). On the correlation of energy law and energy legislation of Ukraine. *Bulletin of NTUU «KPI». Political Science. Sociology. Law*, 1(9), 160–165.
- [43] Bobrov, Ye. A. (2013). *Energy security of the state*. Kyiv: KROK University of Economics and Law.
- [44] Poliukhovych, D. O., & Shtoda, D. O. (2021). Forms of administrative and legal regulation of relations in the sphere of alternative energy sources use: Concept and types. *Scientific Bulletin of Public and Private Law*, 3, 120–127.

Дмитро Олександрович Кулагін

Доктор технічних наук, професор

Професор кафедри електропостачання промислових підприємств

Національний університет «Запорізька політехніка»

69011, вул. Жуковського, 64, Запоріжжя, Україна

<https://orcid.org/0000-0003-3610-4250>

e-mail: kulagindo@gmail.com

Dmytro O. Kulagin

Doctor of Technical Sciences, Professor

Professor of the Department of Power Supply of Industrial Enterprises

National University «Zaporizhzhia Polytechnic»

69011, 64, Zhukovskoho St., Zaporizhzhia, Ukraine.

Рекомендоване цитування: Кулагін Д. О. Генеза становлення енергетичного права України як окремої галузі права. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2025. Т. 32. №2. С. 138–156.

Suggested Citation: Kulagin, D. O. (2025). Genesis of the Formation of Energy Law of Ukraine as a Separate Branch of Law. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 32(2), 138–156.

Стаття надійшла / Submitted: 07/05/2025

Доопрацьовано / Revised: 07/06/2025

Схвалено до друку / Accepted: 30/06/2025